

Dorota Dyszkiewicz

- ▶ Uniwersytet w Białymstoku
(University of Białystok, Poland)
- ▶ e-mail: d.haponiuk@uwb.edu.pl
- ▶ ORCID: 0000-0001-5681-9195

DOI: 10.15290/mhi.2024.23.02.06

**AKTUALNE ZNACZENIE PRAWA SPADKOWEGO ORAZ W CZASACH
UCHWALANIA KODEKSU CYWILNEGO – WYBRANE ZAGADNIENIA****Abstrakt**

Celem artykułu jest ukazanie aktualnego znaczenia prawa spadkowego oraz w czasach uchwalania Kodeksu cywilnego. Prawo spadkowe odgrywa obecnie znacznie ważniejszą rolę niż w momencie ustanawiania obowiązujących przepisów. Na gruncie rozważań zostaną scharakteryzowane czynniki determinujące aktualny kształt prawa spadkowego, które były rzadziej spotykane w czasach uchwalania Kodeksu cywilnego. Skłania to do potrzeby przyjrzenia się znaczeniu prawa spadkowego w perspektywie dwóch ram czasowych. W artykule będą poruszone jedynie wybrane aspekty dotyczące przepisów Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (obowiązującej w czasach uchwalania Kodeksu cywilnego), przepisów aktualnie obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, funkcji prawa spadkowego (to jest funkcji ochrony własności, funkcji ochrony osób bliskich spadkodawcy, funkcji alimentacyjnej, funkcji społeczno-gospodarczej) oraz istotnych nowelizacji prawa spadkowego (z dnia 18 października 2015 roku i 15 listopada 2023 roku).

Analiza regulacji konstytucyjnych dotyczy przede wszystkim własności i prawa dziedziczenia. Rozważania na temat nowelizacji prawa spadkowego pomogą w ocenie poszczególnych rozwiązań pod kątem ochrony interesu prywatnego. Zostanie podjęta próba odpowiedzi na pytanie, czy zakładane w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku funkcje prawa spadkowego są funkcjami faktycznie realizowanymi w realiach świata współczesnego (w tym ustroju gospodarki wolnorynkowej).

Artykuł zostanie oparty przede wszystkim na metodzie formalno-dogmatycznej oraz historycznoprawnej. W niewielkim stopniu będzie wykorzystana metoda funkcjonalna i socjologicznoprawna. Rozważania uzupełni orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego oraz Sądu Najwyższego.

Słowa kluczowe: prawo spadkowe, prawo własności, prawo dziedziczenia, państwo socjalistyczne

THE CURRENT IMPORTANCE OF THE INHERITANCE LAW AND AT THE TIME OF ENACTMENT OF THE CIVIL CODE – SELECTED ISSUES

Abstract

The aim of the article is to indicate the current significance of the inheritance law and at the time of the enactment of the Civil Code. Currently, inheritance law plays a much more important role than at the time of the enactment of the applicable provisions. Factors determining the current shape of the inheritance law will be indicated. The phenomena mentioned in the article were less common at the time of the enactment of the Civil Code than at present, which leads to the need to look at the significance of the inheritance law in the perspective of two time frames. In the article, only selected aspects concerning the significance of the inheritance law will be discussed. The threads will concern the provisions of the Constitution of the Polish People's Republic (in force at the time of the enactment of the Civil Code), the provisions of the currently applicable Constitution of the Republic of Poland, the function of the inheritance law (i.e. the function of protecting property, the function of protecting persons close to the testator, the alimony function, the socio-economic function) and significant amendments to the inheritance law (i.e. of 18th October 2015 and 15th November 2023).

The analysis of constitutional regulations will primarily concern property and the inheritance law. Considerations on the amendments to the inheritance law will help in assessing individual solutions in terms of protecting private interests. An attempt will be made to answer the question of whether the functions of the inheritance law assumed in the 1960s are functions actually implemented in the realities of the modern world (including the free market economy system). The article will be based primarily on the formal-dogmatic and historical-legal methods. The functional method will be used to a small extent. The considerations will be supplemented by the case law of the Constitutional Tribunal and the Supreme Court.

Key words: inheritance law, property law, succession law, socialist polity

1. Wstęp

Od czasu wejścia w życie ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny [dalej: Kodeks cywilny lub KC]¹ minęło sporo czasu. W międzyczasie polski system gospodarczy przestał opierać się na metodzie centralnie planowanej. Na skutek zmian w społeczeństwie ze względu na przeobrażenia ustrojowe, zmiany kulturowe i społeczne czy nawet technologiczne podkreśla się, że obecne regulacje prawa cywilnego przestały odpowiadać potrzebom społeczeństwa. W ostatnich latach doktryna dostrzegła, że przepisy prawa spadkowego nie przystają do realiów gospodarki wolnorynkowej. Uchwalony w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku Kodeks cywilny miał służyć realizacji idei państwa socjalistycznego.

Celem artykułu jest wskazanie aktualnego znaczenia prawa spadkowego oraz w czasach uchwalania Kodeksu cywilnego. Obecnie prawo spadkowe odgrywa znacznie ważniejszą rolę. Wpływa na to wiele zjawisk, między innymi migracja ludności, gromadzenie i posiadanie majątku poza granicami Polski, integracja europejska, wejście Polski do Unii Europejskiej. Inne czynniki wpływające na postrzeganie prawa spadkowego to: globalizacja, nowoczesne technologie, bogacące się społeczeństwo polskie, wydłużający się wiek życia ludzkiego, zmiana relacji rodzinnych, rozluźnienie więzi rodzinnych, szeroko rozumiany kryzys rodziny tradycyjnej (przykładowo wzrost liczby rozwodów, związki niesformalizowane, związki homoseksualne, brak chęci posiadania potomstwa).

Wszystkie wymienione zjawiska były rzadziej spotykane w czasach uchwalania kodeksu cywilnego, co skłania do potrzeby przyjrzenia się znaczeniu prawa spadkowego w perspektywie dwóch ram czasowych. Głębokie przemiany ustrojowe, jakie nastąpiły w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, nie doprowadziły do całkowitego zerwania z przedtransformacyjnym porządkiem prawnym². Na tym tle pojawia się pytanie, jak określać pojęcia i instytucje prawa spadkowego w świetle wyżej wymienionych zjawisk, które zostały wprowadzone we wcześniejszej formacji społeczno-gospodarczej, pod bezpośrednim wpływem

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1933).

² R. Mańko, *Transformacja ustrojowa a ciągłość instytucji prawnych – uwagi teoretyczne*, „Zeszyty Prawnicze” 2016, nr 2, s. 5.

typowych dla niej czynników³. Codzienna praktyka stosowania prawa oparta na określonych zjawiskach ujawnia wartość prawa w życiu społeczności⁴.

W artykule zostaną poruszone jedynie wybrane aspekty znaczenia prawa spadkowego. Wątki będą dotyczyły przepisów Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (obowiązującej w czasach uchwalania Kodeksu cywilnego), przepisów aktualnie obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, funkcji prawa spadkowego oraz istotnych nowelizacji prawa spadkowego.

Ze względu na przedmiot rozważań dotyczący funkcji prawa spadkowego konieczne jest doprecyzowanie, co oznacza funkcja, jak należy ją definiować. Jest ona pojęciem wieloznacznym, stosowanym w naukach społecznych w bardzo różnych znaczeniach⁵. Na gruncie teorii prawa określa się, że funkcjami prawa są zaplanowane przez prawodawcę społecznie pożyteczne rezultaty, abstrahując od tego, czy zostaną faktycznie zrealizowane⁶. Oprócz tego funkcja prawa może być ogółem następstw działania prawa we wszelkich sferach rzeczywistości⁷. Funkcje prawa spadkowego należałoby zdefiniować w kontekście oznaczenia skutków, jakie wiążą się z ustanowieniem i stosowaniem jego poszczególnych instytucji.

2. Prawo spadkowe na gruncie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Obecny Kodeks cywilny wzorowany był na idei państwa socjalistycznego. Zgodnie z art. 12 obowiązującej wówczas Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 roku [dalej: Konstytucja PRL]⁸ Polska Rzeczpospolita Ludowa uznaje

³ Idem, *Relikty w kulturze prawnej. Uwagi metodologiczne na tle pozostałości epoki socjalizmu realnego w polskim prawie prywatnym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis Przegląd Prawa i Administracji” 2015, t. 102, s. 187.

⁴ K. Renner, *The Institutions of Private Law and Their Social Functions*, Londyn 1976, s. 49.

⁵ I. Bogucka, *Funkcje prawa. Analiza pojęcia*, Kraków 2000, s. 7.

⁶ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 232.

⁷ J.S. Wróblewski, *Funkcje prawa a pewność prawa*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1974, nr XIII, s. 7.

⁸ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. (Dz.U. 1952 nr 33, poz. 232).

i ochrania na podstawie obowiązujących ustaw indywidualną własność i prawo dziedziczenia ziemi, budynków i innych środków produkcji należących do chłopów, rzemieślników i chałupników. Z kolei zgodnie z art. 13 Polska Rzeczpospolita Ludowa poręcza całkowitą ochronę oraz prawo dziedziczenia własności osobistej obywateli.

Przepisy dotyczące dziedziczenia dotyczyły raczej własności przedmiotów osobistego użycia. Ponadto kierowane były do poszczególnych grup społecznych.

Według koncepcji ideologów komunizmu własność osobista była jedyną formą własności, która miała być tolerowana w ustroju socjalistycznym. Dostrzec należy, że żaden z cytowanych artykułów Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, deklarując prawo dziedziczenia, nie przesądzał tytułów dziedziczenia, ewentualnych ograniczeń wartości i wielu ważnych, niekiedy wręcz zasadniczych kwestii. W nauce podkreślano, że poważne konsekwencje ograniczające prawo dziedziczenia wynikały z art. 14 ust. 3 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, który stanowił, że Polska Rzeczpospolita Ludowa coraz pełniej wprowadza w życie zasadę: „od każdego według jego zdolności, każdemu według jego pracy”.

Z cytowanej normy konstytucyjnej wywodzono, że przepisy prawa spadkowego nie realizują dostatecznie zasady socjalistycznej, według której nabycie dóbr majątkowych, jeżeli nie wynika z własnej pracy, powinno być oparte na zupełnie wyjątkowych przesłankach⁹.

3. Prawo spadkowe na gruncie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona własności oraz prawo dziedziczenia są zagwarantowane na gruncie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku¹⁰ [dalej: Konstytucja RP] i stanowią jeden z fundamentów ustroju oraz porządku prawnego państwa. W doktrynie wskazuje się, że nie zawsze było to tak oczywiste¹¹.

⁹ I. Grzybowska, *Prawo do dziedziczenia w państwach socjalistycznych – część I (ujęcie historyczno-prawne)*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2011, nr 2, s. 308.

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 2009 nr 114, poz. 946).

¹¹ K. Kozłowski, *Prawo dziedziczenia w świetle postanowień Konstytucji RP – zarys instytucji*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017, z. 4, s. 60; B. Zawadzka, *Problematyka ekonomiczna i społeczna w projektach konstytucji*, [w:] *Jaka konstytucja?*, red. M. Kruk, Warszawa 1994,

Zgodnie z art. 21 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej państwo chroni własność i prawo dziedziczenia. Wynika z niego obowiązek ochrony prawa dziedziczenia. W orzecnictwie Trybunału Konstytucyjnego uznano, że przepis ten stanowi jedną z podstawowych zasad ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej, co zadecydowało o zamieszczeniu go w Rozdziale I¹². Reguła znajduje zastosowanie zarówno w kwestii prawa własności, jak i dziedziczenia¹³.

Własność i prawo dziedziczenia zostały wskazane również w art. 64 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z którym każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia. Prawa umiejscowiono w katalogu „wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych”. Kamil Zaradkiewicz słusznie wskazuje, że regulacja stanowi prawo obronne kierowane przeciwko władzy publicznej, uniemożliwiając jej przejęcie masy spadkowej. Z drugiej strony stanowi podstawę do odpowiedniego ukształtowania instytucji prawa spadkowego, aby po pierwsze wola spadkodawcy została jak najpełniej wypełniona¹⁴. Ma to związek również z uprawnieniami przysługującymi spadkobiercom.

Oprócz tego, analizując powyższe przepisy, należy zastanowić się nad związkiem prawa własności z prawem dziedziczenia. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego prawo dziedziczenia jest ściśle powiązane z prawem własności¹⁵. Polega ono przede wszystkim na tym, że konstytucja nie dopuszcza ukształtowania własności jako prawa niepodległego dziedziczeniu. Dziedziczenie stanowi utrwalenie prawa własności w sensie instytucjonalnym. Prawo własności nie może wygasać w chwili śmierci osoby fizycznej, ale winno nadal trwać, co zakłada jego przejście na inne podmioty¹⁶. Podkreśla się, że prawo dziedziczenia jest „zakorzenione” we własności¹⁷. Stanowią

s. 98 i nast.; L. Garlicki, S. Jarosz-Żukowska, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 598 i nast.

¹² Wyrok TK z dnia 12 stycznia 1999 r., P 2/98, OTK 1999 nr 1, poz. 2.

¹³ L. Garlicki, M. Zubik, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 538.

¹⁴ K. Zaradkiewicz, *Instytucjonalizacja wolności majątkowej. Koncepcja prawa podstawowego własności i jej urzeczywistnianie w prawie prywatnym*, Warszawa 2013, s. 165.

¹⁵ Wyrok TK z dnia 25 listopada 2003 r., K 37/02, Legalis nr 60764.

¹⁶ Wyrok TK z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, Lex nr 46004.

¹⁷ Zob. T. Mayer-Maly, *Der grundrechtliche Schutz des Erbrechts*, [w:] *Staatsrecht und Staatswissenschaften in Zeiten des Wandels. Festschrift für Ludwig Adamovich zum 60. Geburtstag*, Hsg. Bernd-Christian Funk, Wiedeń–Nowy Jork 1992, s. 432.

wzajemne dopełnienie i umożliwiają efektywne wykonywanie uprawnień z nich wynikających¹⁸. Andrzej Mączyński stwierdził, że własność prywatna i dziedziczenie to instytucje prawne połączone nierozzerwalnym związkiem genetycznym i funkcjonalnym. Znajduje on wyraz nie tylko w treści regulujących te instytucje przepisów ustawowych, lecz także w przepisach konstytucji, które normują łącznie własność i dziedziczenie¹⁹.

Jednocześnie, jak wskazuje Ewa Łętowska, własność jako prawo podstawowe ma samodzielne znaczenie, dzięki czemu może rozstrzygać o zakresie, interpretacji i konstrukcji, wpływając na treść i ramy instytucji ustawowych²⁰. Inne prawa majątkowe mogą, ale nie muszą być ukształtowane jako podlegające dziedziczeniu.

4. Funkcja ochrony własności

Przedstawiciele doktryny (zarówno przed wprowadzeniem gospodarki wolnorynkowej, jak i współcześnie), charakteryzując funkcje prawa spadkowego, wskazują przede wszystkim na ochronę własności²¹. Jednak funkcja zyskała na znaczeniu w momencie zmiany ustroju gospodarczego. Pierwotnym celem uprzedniego obowiązującego ustroju socjalistycznego było nadanie priorytetu interesowi publicznemu nad prywatnym²². Opierał się on na wspólności gospodarczej. Natomiast ochrona własności znajdowała się na dalszym planie. Ponadto dotyczyła ona jedynie rozwoju

¹⁸ K. Kozłowski, *Prawo...*, s. 69.

¹⁹ A. Mączyński, *Prawo dziedziczenia i jego ochrona w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Minikommentarz dla maksiprofesorów. Księga jubileuszowa profesora Leszka Garlickiego*, red. M. Zubik, Warszawa 2017, s. 322.

²⁰ E. Łętowska, *Własność i jej ochrona jako wzorzec kontroli konstytucyjności. Wybrane problemy*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” [dalej: KPP] 2009, z. 4, s. 890.

²¹ S. Szer, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1955, s. 5 i nast.; J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, s. 15 i nast.; A. Kawałko, J.S. Piątkowski, H. Witczak, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 12 i nast.; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 19. W kontekście znaczenia własności w prawie cywilnym zob. A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984, s. 195 i nast.; A. Doliwa, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 8; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2023, s. 18 i nast.

²² R. Mańko, *Wybrane relikty prawne epoki realnego socjalizmu w polskim prawie cywilnym – analiza zmiany funkcji społecznej instytucji prawnych w następstwie transformacji ustrojowej*, „Studia Iuridica” 2016, t. 66, s. 222.

własności osobistej stanowiącej narzędzie ciągłego podwyższania materialnego poziomu życia mas pracujących²³.

W aktualnym ustroju społeczno-gospodarczym, opartym na własności prywatnej, mamy do czynienia ze złożonością stosunków społecznych, ekonomicznych oraz prawnych, występujących w odniesieniu do stosunków rzeczowych związanych z korzystaniem z przedmiotu własności²⁴. Własność prywatna jako forma aktywności człowieka jest chroniona na wielu płaszczyznach prawnych²⁵. Stanowi ona podstawę wolności jednostki w pozaekonomicznych sferach życia. Z kolei prawo własności pełni funkcję jednej z kluczowych gwarancji swobód obywatelskich²⁶. Leon Halban głosił, że jeżeli nie istnieje przynajmniej w małym stopniu możliwość stworzenia sobie samodzielnej egzystencji materialnej, to na dłuższą metę, niezależnie od najpiękniejszych deklaracji ustawodawczych, wszelkie prawa wolnościowe staną się iluzoryczne²⁷. Zatem bez istnienia wolności prawa własności nie istnieje cały system prawa spadkowego.

Prawo spadkowe (dziedziczenie) stanowi jeden z kluczowych instrumentów ochrony i umacniania własności²⁸. Należy się więc zastanowić nad istotnymi cechami własności z punktu widzenia jej ochrony w prawie spadkowym. Prawo to pozostaje bowiem w ścisłej relacji z prawem własności, które uległo poważnym przeobrażeniom²⁹.

Do tych cech zaliczamy zakres sfery uprawnień przysługujących zarówno spadkodawcy, jak i spadkobiercy oraz intensywność tego prawa. Ochrona własności wyrażona

²³ P. Rafałowicz, *Dziedziczenie. Perspektywa aksjologiczna*, Toruń 2022, s. 38; K. Kaczmarczyk-Kłak, *Zasada ochrony własności w Konstytucji RP – dawniej i współcześnie*, „Nieruchomości” 2023, nr 3, s. 123 i nast.

²⁴ M. Bednarek, *Koncepcja własności w dobie transformacji ustrojowej w Polsce*, KPP 1993, nr 4, s. 451.

²⁵ T. Mróz, *Własność prywatna jako podstawa konstytucyjnej zasady wolności gospodarczej*, [w:] *Prawo, parlament i egzekutywa we współczesnych systemach rządów. Księga poświęcona pamięci Profesora Jerzego Stembrowicza*, red. S. Bożyk, Białystok 2009, s. 118.

²⁶ Z. Kędzia, *Burżuazyjna koncepcja praw człowieka*, Wrocław 1980, s. 73.

²⁷ L. Halban, *Własność podstawą wolności*, Lwów 1939, s. 11.

²⁸ J.S. Piąkowski, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2011, s. 19; M. Załucki, *Uniform European Inheritance Law. Myth, Dream or Reality of the Future*, Kraków 2015, s. 44; P. Księżak, *Prawo...*, s. 28.

²⁹ A. Moszyńska, *Geneza prawa spadkowego w polskim kodeksie cywilnym z 1964 r.*, Toruń 2019, s. 17.

jest przede wszystkim w możliwości jej przeniesienia zarówno w postaci swobody przekazania majątku zmarłego konkretnym osobom, jak i w drodze czynności między żyjącymi³⁰. Natura dziedziczenia, pomimo związania z końcem życia spadkodawcy, ma zasadnicze znaczenie w ciągłości istnienia własności oraz innych praw majątkowych. Władze publiczne mają obowiązek stworzenia ram prawnych oraz prowadzenia polityki gwarantującej obywatelom ochronę własności. Dotyczy to również powstrzymywania się od działań pozbawiających właściciela stosownej ochrony³¹. Ochrona własności jest więc powinnością państwa. Urzeczywistniana jest zarówno poprzez działania o charakterze prawodawczym (ukształtowanie podstawowych instytucji prawnych), jak i faktyczne działanie organów państwa³². Należy pamiętać, że nie ma ona charakteru absolutnego. Jednak ograniczenia nie mogą naruszać istoty samego prawa.

Funkcja prawa spadkowego w postaci ochrony własności stanowi gwarancję istnienia prawa własności jako prawa trwałego i bezterminowego. Przepisy prawa spadkowego powinny być kształtowane w taki sposób, aby nie stanowić przeszkody w zabezpieczeniu wykonania własności, sukcesji praw i obowiązków drogą spadkobrania. Dotyczy to każdej własności, w tym własności intelektualnej i związanej z prawem autorskim³³. Jednak przeniesienie praw w drodze dziedziczenia dotyczy tylko mienia prywatnego³⁴.

Prawo do rozporządzania majątkiem na wypadek śmierci zostaje niejako przedłużone poza kres życia właściciela. Może on bowiem swobodnie dysponować swoim majątkiem i decydować o jego przeznaczeniu. Jak podkreślał Jan Gwiazdomorski, człowiek, zdając sobie sprawę z nieuchronności śmierci, ma potrzebę pozostawienia śladu egzystencji w postaci majątku, który zostanie przekazany potomkom³⁵. Cel ten może zostać zrealizowany w różnej formie, przy zastosowaniu szeregu instytucji uregulowanych w prawie spadkowym³⁶.

³⁰ A. Kawałko, J.S. Piątkowski, M. Witczak, [w:] *System...*, s. 13.

³¹ C. Błaszczak, *Autorskie prawa majątkowe a konstytucyjna ochrona własności*, „Przegląd Sądowy” [dalej: PS] 2019, nr 2, s. 66 i nast.

³² Wyrok TK z dnia 12 stycznia 1999 r., P 2/98, OTK 1999 nr 1, poz. 2.

³³ W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 20 i nast.

³⁴ A. Mączyński, *Konstytucyjne prawo dziedziczenia*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełto, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 1168 i nast.

³⁵ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, s. 15.

³⁶ E. Niezbecka, [w:] *Zarys Prawa Cywilnego*, red. T.A. Filipiak, J. Majek, M. Nazar, E. Niezbecka, Lublin 2003, s. 421.

Wskazać należy, że uprawnienia z tytułu własności w kontekście prawa spadkowego umożliwiają realizację tego prawa po śmierci właściciela. Zatem chronią one interesy spadkodawcy, ale również potencjalnego spadkobiercy w postaci prawa do otrzymania majątku spadkowego albo prawa do odmowy uzyskania własności.

Pozostawienie własności w rękach osób prywatnych wskutek dziedziczenia, zapobiegając jej przejęciu przez państwo, stanowi ochronę własności. Jednak ochrona własności nie zakazuje podmiotom uprawnionym do otrzymania spadku powzięcia decyzji o jego odrzuceniu, tym samym przekazaniu ostatecznie własności prywatnej na rzecz państwa (to jest gminy lub Skarbu Państwa). W związku z tym prawo własności na gruncie prawa spadkowego powinno być rozumiane w ujęciu szerokim – umożliwienie nabywania majątku spadkowego (czyli przyjęcia wprost lub z dobrodziejstwem inwentarza), posiadania majątku i korzystania z niego, przekazywania go swoim następcom (nie tylko w postaci dziedziczenia testamentowego i ustawowego, ale również oświadczenia o odrzuceniu spadku, by przypadł on innej osobie), a także rezygnacji z powyższych uprawnień, nawet na rzecz władzy publicznej. Ochrona własności w rozumieniu prawa spadkowego oparta jest również na zasadzie nieistnienia spadków bezdziedzicznych (*bona vacantia*)³⁷. Ustrojodawca określił przy tym, że przejęcie własności osób zmarłych przez podmioty władzy publicznej nie może mieć charakteru arbitralnego³⁸.

Funkcja ochrony własności powinna gwarantować jednostce poczucie pewności, że jej przywileje wynikające z prawa spadkowego zostaną zrealizowane.

5. Funkcja ochrony osób bliskich spadkodawcy

Prawo spadkowe, regulując skutki prawne śmierci osoby fizycznej, koncentruje się na stosunkach o charakterze majątkowym. Nie można jednak zapomnieć, że jest to księga Kodeksu cywilnego, w której naczelną rolę odgrywają względy natury uczuciowej, a nawet moralnej. Śmierć człowieka stanowi bowiem z reguły wstrząs natury osobistej. Więzy krwi bądź więzy emocjonalne uzasadniają przekonanie

³⁷ H. Czerwińska, *Gmina jako spadkobierca ustawowy*, „Gdańskie Studia Prawnicze” [dalej: GSP] 2015, t. XXXIV, s. 399.

³⁸ S. Jarosz-Żukowska, *Konstytucyjna zasada ochrony własności*, Kraków 2003, s. 47.

o „moralnym uprawnieniu do spadku”³⁹. W wielu sytuacjach spadkobiercy uzyskują korzyści z majątku spadkowego „pod tytułem darmym”. Nie wynika to z konieczności gospodarczej, ale z istniejących więzi. Przepisy prawa spadkowego otwierają przed spadkodawcą możliwość wyrażenia przekonań czy uczuć, których z różnych przyczyn nie mógł on wykazać za życia przez dokonanie dyspozycji swoim majątkiem⁴⁰.

Gwarantują spadkodawcy realizację jego woli, w myśl zasady swobody testowania. Swoboda testowania nie jest jednak zasadą o charakterze bezwzględny. Istnieją bowiem regulacje ustawowe ograniczające prymat woli spadkodawcy, zwłaszcza z uwagi na potrzebę ochrony interesów majątkowych najbliższych członków rodziny spadkodawcy.

W systemie socjalistycznym kładziono nacisk na podtrzymanie spójności rodziny i intensyfikację uczuć między jej członkami⁴¹. Również w systemie gospodarki wolnorynkowej Jan Gwiazdomorski, wskazując na funkcje prawa spadkowego, podkreślał, że jednym z filarów tego prawa jest rodzina⁴². Należy jednak zastanowić się, czy ochrona rodziny, wskutek szeroko rozumianego kryzysu rodziny tradycyjnej, nie powinna być obecnie określana jako funkcja ochrony interesów osób bliskich spadkodawcy.

Istnienie funkcji prawa spadkowego w postaci ochrony interesów osób bliskich potwierdza poruszane zagadnienie osoby bliskiej w prawie spadkowym⁴³.

Na początek trzeba rozstrzygnąć, kogo zaliczamy do kategorii osób bliskich, bowiem pojęcie to nie zostało zdefiniowane na gruncie prawa prywatnego⁴⁴. Małgorzata Łączkowska-Porawska wskazuje, że należy je interpretować jako relację prawną,

³⁹ P. Rafałowicz, *Założenia aksjologiczne rozporządzenia spadkowego Nr 650/2012*, „Monitor Prawniczy” [dalej: MoP] 2022, nr 22, s. 1125.; Idem, *Dziedziczenie...*, s. 68 i nast.

⁴⁰ J. Biernat, *Ochrona osób bliskich spadkodawcy w prawie spadkowym*, Toruń 2002, s. 20.

⁴¹ P. Rafałowicz, *Dziedziczenie...*, s. 38.

⁴² J. Gwiazdomorski, *Prawo...*, s. 15

⁴³ J. Haberk, *Pojęcie osoby bliskiej w prawie cywilnym*, PS 2011, nr 3, s. 65–78.

⁴⁴ Pojęcie osoby bliskiej występuje wielokrotnie w Kodeksie cywilnym oraz w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym oraz na gruncie prawa procesowego, czyli w Kodeksie postępowania cywilnego. Bliskimi relacjami zajmują się różne dziedziny nauki, takie jak: psychologia, filozofia, socjologia, antropologia i teologia. Prawnicy, pisząc o bliskich relacjach, najczęściej odnoszą się do socjologii. W ostatnich latach coraz częściej zaczęli sięgać do psychologii. Zob. M. Drapalska-Grochowicz, *Rekonstrukcja kategorii bliskości w polskim systemie prawnym*, Katowice 2023, s. 27.

a nie emocjonalną. Zdaniem autorki świadczy o tym uregulowany w Kodeksie cywilnym ustawowy porządek dziedziczenia⁴⁵. Wielu przedstawicieli doktryny przychyliła się do tej koncepcji, gdyż krąg spadkobierców ustawowych zbliżony jest do grupy osób uprawnionych i zobowiązanych do alimentacji⁴⁶. Z tego względu funkcja ochrony interesów członków najbliższej rodziny powiązana jest często z funkcją alimentacyjną prawa spadkowego. Oprócz tego osoby bliskie w prawie spadkowym powiązane więzami prawnymi lub więzami krwi wpisują się w konstytucyjną koncepcję ochrony rodziny⁴⁷.

Artykuł 923 par. 1 Kodeksu cywilnego, dotyczący uprawnienia do korzystania z mieszkania i urządzeń domowych zmarłego, wskazuje, że przysługuje ono małżonkom i innym bliskim spadkodawcy, które mieszkały z nim do dnia jego śmierci. Mariusz Załucki podkreśla, że znaczenie pojęcia osoby bliskiej nie zamyka się w prawie spadkowym jedynie do więzi o charakterze rodzinnym, chodzi tu raczej o więzi duchowe czy uczuciowe⁴⁸. Twierdzenie autora jest słuszne, zwłaszcza na gruncie powyższej regulacji, bowiem spadkodawca nie zawsze musiał zamieszkiwać z osobami, z którymi łączyły go więzy krwi, małżeństwo, stosunek przysposobienia czy powinowactwa. O stosunkach bliskości może decydować między innymi również konkubinat, przyjaźń, sympatia czy koleżeństwo⁴⁹. W związku z tym chodzi tu nieraz

⁴⁵ M. Łączkowska-Porawska, [w:] *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz do art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2022, s. 1213 i nast.

⁴⁶ S. Wójcik, *Ochrona interesów jednostki w polskim prawie spadkowym w zakresie powołania do dziedziczenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Prawnicze” 1981, nr 98, s. 175 i nast.; W. Borysiak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2024; K. Bagan-Kurluta, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023, s. 1784 i nast. W przeciwieństwie do polskiej instytucji zachowku w systemach prawnych *common law* przepisy alimentacyjne nie zawsze ograniczają się do osób związanych więzami rodzinnymi – zob. B. Kucia, *Ograniczenia swobody testowania ze względu na ochronę interesów osób bliskich. Uwagi na tle wybranych systemów common law*, [w:] *Prawne i ekonomiczne aspekty migracji*, red. M. Burtymowicz, P. Krocze, Kraków 2016, s. 92–93.

⁴⁷ Wyrok TK z dnia 4 września 2007 r., P 19/07, Legalis nr 85842; zob. Preambuła, art. 18, 33 ust. 1, 47, 48 ust. 2, 71 Konstytucji RP.

⁴⁸ M. Załucki, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023, s. 1784 i nast.; podobnie M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz. Art. 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021, s. 1044 i nast.

⁴⁹ J. Biernat, *Ochrona...*, s. 20.

o relacje czysto faktyczne⁵⁰. Joanna Haberko również wskazuje, że powszechne postrzeganie bliskości zakłada istnienie między rozpatrywanymi osobami pewnej emocjonalnej więzi nacechowanej życzliwością, przyjaźnią czy miłością⁵¹.

Należy zgodzić się ze stanowiskiem, że pojęcie osoby bliskiej w prawie spadkowym należy interpretować szeroko, nie tylko na podstawie istniejących między podmiotami stosunków prawnych. Każdy przypadek oparty na relacjach uczuciowych będzie wymagał odrębnej oceny. W ujęciu filozoficznym John Deigh określił, że relacja między prawem a podległym mu podmiotem opiera się na istnieniu między nimi więzi emocjonalnej⁵².

Z tego względu opisywana funkcja powinna być klasyfikowana jako ochrona interesów osób bliskich, a nie ochrona interesów członków rodziny spadkodawcy. Kinga Michałowska trafnie przyjmuje, że funkcjonujące w ujęciu prawnym i języku potocznym określenia „osoba bliska” czy „najbliższy członek rodziny” mają charakter bardziej emocjonalny niż prawnie dookreślony. Powiązanie statusu osoby bliskiej z faktycznym bądź formalnym stanem bliskości nie zawsze musi wynikać z formalnoprawnych stosunków rodzinnych⁵³.

Potwierdza to instytucja dziedziczenia testamentowego, które ma pierwszeństwo przed dziedziczeniem ustawowym, gdzie przepisy nie ograniczają spadkodawcy co do wskazania spadkobiercy. Ponadto, biorąc pod uwagę interesy tylko członków rodziny spadkodawcy oraz swobodę rozrządzania majątkiem *mortis causa*, pojawiłby się konflikt dwóch wartości. Ochrona członków rodziny spadkodawcy w wielu wypadkach bardziej ingeruje w swobodę testowania z uwagi na wolę przekazania majątku osobie, z którą spadkodawca pozostawał w stosunkach emocjonalnych, niewynikających z szeroko rozumianych więzów prawnych⁵⁴.

⁵⁰ J. Kuźmicka-Sulikowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2023, s. 1932 i nast.

⁵¹ J. Haberko, *Pojęcie...*, s. 78.

⁵² J. Deigh, *Emotions, values, and the law*, Oxford 2008, s. 138.

⁵³ K. Michałowska, *Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 223.

⁵⁴ W prawie rzymskim na pierwszym miejscu stawiano na ochronę osób najbliższych spadkodawcy w porównaniu do swobody testowania – por. F. Longchamps de Berier, *Nadużycie prawa w rzymskim prawie prywatnym*, Wrocław 2008, s. 159.

Funkcję ochrony interesów szeroko pojętych osób bliskich spadkodawcy potwierdza również rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 roku w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego⁵⁵. W motywie 7 Preambuły ustawodawca wskazuje, że prawa spadkobierców, zapisobierców, innych osób bliskich zmarłemu oraz wierzycieli spadkowych muszą zostać zagwarantowane w sposób skuteczny. Ponadto w motywie 80 zwrócono uwagę na ochronę praw tych podmiotów na poziomie Unii Europejskiej. Wyróżniono ochronę osób bliskich zmarłego jako oddzielną kategorię obok spadkobierców.

Jednocześnie przyznanie właściwej ochrony osób bliskich, powiązanych więzią rodzinną, nie powinno sprowadzać się tylko do formalnej przynależności do grona osób bliskich. Ostatecznie podważanie woli spadkodawcy powinno następować jedynie wyjątkowo i w szczególnych sytuacjach. Zbyt duża ingerencja przepisów prawnospadkowych będzie podstawą do naruszenia prawa dziedziczenia. Brak przepisów ograniczających realizację woli spadkodawcy, a tym samym swobodę rozrządzania majątkiem na wypadek śmierci, mógłby prowadzić do następstw w postaci naruszenia celów społeczno-gospodarczych szeroko pojętego prawa spadkowego.

Funkcja ochrony interesów osób bliskich spadkodawcy ma za zadanie uwzględniać aspekty osobiste, uczuciowe i moralne, zarówno na poziomie tworzenia, stosowania oraz interpretowania prawa spadkowego. Normy prawa spadkowego powinny mieć wpływ na sposób kreowania więzi, które łączyły zmarłego z innymi osobami. Jednak stosunek ten nie powinien wyrażać się w aspekcie gospodarczym czy majątkowym⁵⁶. Prawo spadkowe chroni również bliskich spadkodawcy przed niekorzystnymi dla nich rozrządzeniami zmarłego chociażby poprzez uprawnienie do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku.

⁵⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (t.j. Dz.U. UE. L 2019 nr 243, poz. 9).

⁵⁶ J. Biernat, *Ochrona...*, s. 21.

6. Funkcja alimentacyjna

Współczesne stosunki społeczno-gospodarcze charakteryzują się kształtowaniem sytuacji bytowej człowieka, przede wszystkim poprzez jego możliwości zarobkowe i majątkowe. Funkcja alimentacyjna ma doniosłe znaczenie społeczne, wzmacnia przy tym więzi rodzinne i odpowiedzialność za członków rodziny⁵⁷. Oprócz tego obowiązek o charakterze alimentacyjnym nadaje sankcję prawną moralnej powinności przyjsia z pomocą osobom bliskim pozbawionym możliwości samodzielnego utrzymania się⁵⁸. Wskazana funkcja bywa nazywana inaczej funkcją zaopatrzeniową prawa spadkowego, która wyraża się w zapewnieniu członkom najbliższej rodziny spadkodawcy środków utrzymania⁵⁹. Z tego względu jest ona w pewien sposób powiązana z funkcją ochrony interesów osób bliskich spadkodawcy.

W prawie spadkowym alimentacja ma na celu zabezpieczenie nie tylko osób najbliższych spadkodawcy, ale również dalszych krewnych. Stabilizuje stosunki prawne w rodzinie. Przykładem realizacji funkcji alimentacyjnej może być korzyść, która przypada danej osobie ze spadku na podstawie powołania do dziedziczenia albo z tytułu zapisu. Agnieszka Kawałko, Józef Stanisław Piątowski oraz Hanna Witczak podkreślają, że taki charakter będzie miało prawo użytkowania spadku bądź jego części ułamkowej, jakie w niektórych systemach prawnych przypada z ustawy małżonkowi spadkodawcy. W praktyce na gruncie prawa polskiego, szczególnie w stosunkach wiejskich, spotyka się zapisy o charakterze alimentacyjnym (na przykład służebność dożywotniego utrzymania lub mieszkania). Autorzy wskazują jeszcze, że na swoisty związek pomiędzy instytucjami prawa spadkowego a obowiązkiem alimentacyjnym wskazuje decyzja ustawodawcy, który początkowo odmawiając dziadkom spadkodawcy przymiotu spadkobierców ustawowych, przyznał im szczególne roszczenie o charakterze alimentacyjnym, wynikające z art. 938 i 966 Kodeksu cywilnego⁶⁰. Przyjęte konstrukcje prawne pozwalają dziadkom na realne otrzymanie środków utrzymania od osoby spadkobiercy, wówczas gdy nie mogą oni otrzymać należnych im środków od dłużników alimentacyjnych.

⁵⁷ T. Smoczyński, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, t. 12, red. T. Smoczyński, Warszawa 2011, s. 758–759.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ A. Dyoniak, *Ochrona rodziny w razie śmierci jednego z małżonków*, Warszawa–Poznań 1990, s. 5.

⁶⁰ A. Kawałko, J.S. Piątowski, H. Witczak, [w:] *System...*, s. 13.

W doktrynie istnieje spór, czy dziedziczenie dziadków na podstawie testamentu lub ustawy wyłącza realizację przez nich roszczenia z art. 938 Kodeksu cywilnego. Możliwość realizacji uprawnienia alimentacyjnego wydaje się być w tej sytuacji dopuszczalna⁶¹. Potwierdza to zastosowanie instytucji odrzucenia spadku. Potwierdzeniem tego jest sytuacja, w której dziadkowie podjęli decyzję o złożeniu oświadczenia o przyjęciu spadku wprost, który okazał się zadłużony. Jak słusznie wskazuje Joanna Haberko, przyjęcie spadku powiększyło ich stan niedostatku z powodu długów spadkowych przekraczających jego aktywa⁶². W związku z tym pozbawienie uprawnienia alimentacyjnego w sytuacji przyjęcia spadku mogłoby pogorszyć ich sytuację życiową, w tym majątkową. Dziadkowie odrzucają spadek w ramach realizacji prawa dziedziczenia, co dodatkowo potwierdza istnienie roszczenia z art. 938 Kodeksu cywilnego w przypadku powołania na podstawie testamentu bądź ustawy. Przyjęty pogląd o dopuszczalności roszczenia z art. 938 Kodeksu cywilnego należy stosować również w przypadku art. 966 Kodeksu cywilnego, bowiem, jak wskazują przedstawiciele doktryny, uwagi ogólne dotyczące regulacji z art. 938 Kodeksu cywilnego należy odpowiednio odnieść do art. 966 Kodeksu cywilnego, dotyczącego dziedziczenia testamentowego⁶³.

Istotą funkcji alimentacyjnej jest zagwarantowanie środków utrzymania osób najbliższych spadkodawcy przy zachowaniu jednocześnie swobody testowania. Podobnie jak funkcja ochrony członków rodziny spadkodawcy, pozwala na zaspokojenie potrzeb członków najbliższej rodziny, gdy faktycznie tego potrzebują z uwagi na powód osobisty bądź majątkowy⁶⁴.

⁶¹ Za dopuszczalnością opowiadają się J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. P. Nazaruk, Lex/el. 2024; P. Księżak, *Zachówek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012, s. 76; W. Borysiak, *Dziedziczenie ustawowe w świetle nowelizacji Kodeksu cywilnego*, PS 2011, nr 2, s. 66; J. Kuźmicka-Sulikowska, [w:] *Kodeks...*, Warszawa 2023, s. 1932 i nast.; Odmienne H. Witczak, *Uprawnienia rodziców i dziadków spadkodawcy w dziedziczeniu ustawowym w nowym stanie prawnym*, MoP 2009, nr 11, s. 590; A. Sylwestrzak, *Sytuacja prawna dziadków w świetle norm prawa spadkowego*, GSP 2011, t. XXVI, s. 428–429; A. Kawałko, J.S. Piątkowski, H. Witczak, [w:] *System...*, s. 295–296.

⁶² J. Haberko, *Dziadkowie – wnuki. Osobista więź prawnorodzinna i relacja prawnosпадkowa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, z. 3, s. 151.

⁶³ J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] *Kodeks...*; B. Kucia, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI. *Spadki (art. 922–1087)*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2019, s. 385.

⁶⁴ O. Nowak, *Zachówek, rezerwa i roszczenia alimentacyjne – jak instytucje prawne służą ochronie rodziny w perspektywie prawnoporównawczej*, [w:] *Zeszyt Naukowy Koła Cywilistów*, red. M. Nitkowski, M. Szczepaniak, K. Wojdyło, Wrocław 2015, s. 98.

W polskim prawie spadkowym instytucją gwarantującą ochronę osób bliskich spadkodawcy jest zachówek. We współczesnych ustawodawstwach państw prawa stanowionego ochrona w ramach szeroko ujętego zachowku polega zwykle na wprowadzeniu systemu rezerwy, w którym spadek ulega podziałowi na podlegającą dyspozycji spadkodawcy część rozrządzalną oraz przypadającą określonym spadkobiercom wskazanym w przepisach część obowiązkową albo wprowadzeniu zachowku *sensu stricto* polegającego na przyznaniu określonym podmiotom uprawnień umożliwiających im uzyskanie pewnej wartości majątkowej, w szczególności w drodze realizacji roszczeń pieniężnych. Znaczenie zachowku *sensu stricto* zostało przyjęte w prawie polskim⁶⁵.

Istotą prawa do zachowku jest urzeczywistnienie obowiązków moralnych, jakie spadkodawca ma względem swoich bliskich⁶⁶. Określone osoby, zaliczane do formalnego kręgu najbliższych członków tradycyjnie rozumianej rodziny spadkodawcy (to jest małżonek, zstępni i rodzice), które nie otrzymały właściwych przysporzeń ze spadku, mogą wystąpić z roszczeniami pieniężnymi⁶⁷.

W doktrynie coraz częściej pojawiają się postulaty dotyczące propozycji zmian w zakresie obowiązującego w polskim prawie spadkowym systemu ochrony interesów członków rodziny spadkodawcy. Mariusz Załucki opowiada się za wprowadzeniem wprost do polskiego porządku prawnego rozwiązań o charakterze alimentacyjnym. Miałoby to polegać na ich utożsamieniu z zapisami obowiązku alimentacyjnego⁶⁸, uregulowanymi w ustawie z dnia 25 lutego 1964 roku – Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁶⁹.

Natomiast Andrzej Herbet sugeruje obniżenie progu ochrony członków najbliższej rodziny spadkodawcy, zwiększając jednocześnie zakres swobody testowania i jak najczęstsze stosowanie instytucji zachowku, co w istocie oznaczałoby wprowadzenie systemu alimentacyjnego⁷⁰.

⁶⁵ J. Biernat, *Prawo do zachowku*, Lex/el. 2023; Idem, *Ochrona...*, s. 70–76.

⁶⁶ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 7 kwietnia 2017 r., I ACa 9311/16, Lex nr 2302104.

⁶⁷ A. Partyk, *Brytyjskie systemy ochrony osób bliskich spadkodawcy a prawo polskie. Studium prawnoporównawcze*, Kraków 2020, s. 205.

⁶⁸ M. Załucki, *Przyszłość zachowku w prawie polskim*, KPP 2012, nr 2, s. 532 i nast.

⁶⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1954 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2023, poz. 2809).

⁷⁰ A. Herbet, *O konstytucyjności instytucji zachowku*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013, s. 618.

W moim przekonaniu zachowek w polskim prawie spadkowym nie jest dostosowany do aktualnych potrzeb społeczeństwa. Jest to przykład instytucji wywodzącej się z epoki socjalizmu, której nie zreformowano. Nie stanowi on wystarczającej ochrony interesów majątkowych. Instytucja została oparta na tradycyjnym rozumieniu modelu rodziny. Oprócz tego mamy do czynienia z coraz słabszymi więziami międzypokoleniowymi. Istnieją rozbudowane przepisy alimentacyjne, które bardzo często gwarantują bliskim pozostającym na utrzymaniu zmarłego dochody niezależne od majątku spadkowego. Dotyczy to również instytucji renty rodzinnej⁷¹.

Jak już wcześniej podkreślono w niniejszym artykule, ludzie coraz częściej decydują się na odrzucenie spadku, pozbywając się tym samym świadomie prawa do zachowku. Jednocześnie są oni co do zasady zwolnieni z obowiązku zapłaty zachowku osobom do niego uprawnionym. Zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego z 23 października 2019 roku dalszy zstępny spadkodawcy nie jest uprawniony do otrzymania zachowku po nim, jeśli – w razie dziedziczenia testamentowego – zstępny spadkodawcy złożył oświadczenie o odrzuceniu spadku z ustawy⁷². Należy uznać to za właściwe rozwiązanie, gdyż osoba odrzucająca spadek, pozbywając się długów spadkowych, nie powinna być obowiązana do realizacji innych świadczeń związanych ze spadkiem.

Art. 991 par. 1 Kodeksu cywilnego, dotyczący przesłanki w postaci trwałej niezdolności do pracy, nie definiuje pojęcia trwałej niezdolności do pracy⁷³. Trzeba jednak przyjąć, że jest to stan, w którym uprawniony do zachowku – w chwili otwarcia spadku – nie ma zdolności do wykonywania jakiejkolwiek pracy⁷⁴. W moim przekonaniu jest to przesłanka nieadekwatna do obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej, w której większość osób jest zdolna do wykonywania pracy o charakterze zarobkowym, częściej mamy do czynienia z częściową niezdolnością do pracy. Nawet niepełnosprawność nie jest pojęciem tożsamym z trwałą niezdolnością do pracy i nie oznacza braku możliwości osiągnięcia dochodów.

⁷¹ Zob. art. 65 i nast. ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (t.j. Dz.U. 2024, poz. 858).

⁷² Uchwała SN z dnia 23 października 2019 r., III CZP 23/19, Lex nr 2729948.

⁷³ Na tle art. 1064 Kodeksu cywilnego – obowiązującego tylko w stosunku do spadków otwartych do dnia 14 lutego 2001 roku, zasady i tryb określania trwałej niezdolności do pracy określała Rada Ministrów, jednak odnosiło się to tylko do przypadków dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

⁷⁴ Wyrok SN z dnia 30 października 2003 r., IV CK 158/02, Lex nr 106579; Wyrok SA w Gdańsku z dnia 7 listopada 2019 r., V ACa 229/19, Lex nr 2923427.

Właściwym rozwiązaniem mogłaby być więc nowelizacja przesłanek otrzymania zachowku. O ile odpowiednie zabezpieczenie interesów małoletnich jest konieczne, o tyle przesłanka trwałej niezdolności do pracy nie znajduje uzasadnienia przy obecnych możliwościach zarobkowych. Mariusz Załucki podaje przykład ustawodawstwa angielskiego, gdzie uprawnienia osób bliskich spadkodawcy mają charakter alimentacyjny⁷⁵. Uprawnienia alimentacyjne oceniane są z punktu widzenia wielu czynników, takich jak przykładowo relacje osobiste ze spadkodawcą (nie tylko rodzinne), wpływ rozstrzygnięcia na prawa innych podmiotów czy ogólny poziom życia rodziny⁷⁶. Z kolei Witold Borysiak wskazuje, że w niedalekiej przyszłości prawdopodobne jest, że przyznanie korzyści osobom najbliższym spadkodawcy będzie uzależnione dodatkowo od pozostawiania ich w rzeczywistych więzach bliskości ze spadkodawcą⁷⁷.

Aktualizacja przesłanek do otrzymania zachowku mogłaby przyczynić się do ograniczenia podejmowania decyzji potencjalnych spadkobierców o odrzuceniu spadku. Dotyczyłoby to zwłaszcza sytuacji odrzucenia spadku z powodów osobistych czy moralnych w perspektywie uzyskania ewentualnego świadczenia mającego charakter alimentacyjny. Z drugiej strony należałoby się zastanowić, czy oświadczenie o odrzuceniu spadku nie byłoby składane w celu uchylecia się od obowiązku uiszczenia zachowku.

Funkcja alimentacyjna prawa spadkowego odgrywa zasadniczą rolę w kontekście osób starszych, do których zaliczamy dziadków spadkodawcy. Jak trafnie przyjmuje Małgorzata Baliwicka-Szczyrba, w świetle zachodzących zjawisk społecznych istotnego znaczenia nabierają badania nad regulacjami prawnymi, w których licznie uczestniczą (i będą uczestniczyć) osoby starsze⁷⁸. W czasach wydłużającego się wieku życia

⁷⁵ M. Załucki, *Alimenty w miejsce zachowku? Uwagi na tle ochrony osób bliskich spadkodawcy w perspektywie rekodyfikacji polskiego prawa cywilnego*, [w:] *Prawo alimentacyjne. Zagadnienia materialne*, red. J.M. Łukasiewicz, I. Ramus, t. II, Toruń 2015, s. 122.

⁷⁶ *Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 1975*, 1975 c. 63, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1975/63> (dostęp: 8.07.2024); R.F. Croucher, *How free is free? Testamentary Freedom and the Battle between 'Family' and 'Property'*, „*Australian Journal of Legal Philosophy*” 2012, nr 37, s. 9 i nast.

⁷⁷ W. Borysiak, *Ochrona członków rodziny spadkodawcy na tle historycznoprawnym oraz prawnoporównawczym*, „*Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*” 2008, nr 2, s. 187.

⁷⁸ M. Baliwicka-Szczyrba, *Sytuacja osób starszych w prawie rodzinnym i opiekuńczym*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 209.

ludzkiego funkcja alimentacyjna powinna nabierać coraz większego znaczenia. Jednak w odniesieniu do zachowku nie zawsze odpowiada zmieniającym się stosunkom społeczno-gospodarczym.

7. Funkcja społeczno-gospodarcza

Jak wskazują Agnieszka Kawałko, Józef Stanisław Piątowski i Hanna Witczak, sukcesja praw majątkowych po zmarłym umożliwia kontynuowanie działalności człowieka. Niekiedy motywuje spadkodawcę do większej wydajności pracy i właściwego gospodarowania zgromadzonymi środkami. Natomiast świadomość, że nagromadzony majątek przypadnie po jego śmierci osobom najbliższym, przyczyni się do umocnienia więzi rodzinnych. Jest to również zjawisko korzystne ze względów ogólnospołecznych. Spadkodawca, korzystając ze swobody dysponowania majątkiem spadkowym, może mieć potrzebę zachowania pamięci o sobie i swojej działalności⁷⁹. Michał Pazdan podkreśla, że wyznaczenie następcy w stosunkach majątkowych stwarza nie tylko szansę kontynuacji gospodarczego majątku należącego do spadkodawcy także po jego śmierci, lecz także służy ochronie bezpieczeństwa obrotu. Przepisy prawa spadkowego umożliwiają człowiekowi urzeczywistnienie zrozumiałego dążenia do pozostawienia trwałych środków swej ziemskiej egzystencji i funkcjonowania w społeczeństwie. Pobudzają jednostkę do aktywności życiowej i gospodarczej, a także gromadzenia majątku⁸⁰.

Mając na uwadze powyższe czynniki, możemy wyróżnić funkcję społeczno-gospodarczą prawa spadkowego. Polega ona na uwzględnieniu interesu społecznego oraz aspektów ekonomicznych w sposobie dysponowania majątkiem spadkowym. Stanowi pewnego rodzaju zachętę do gromadzenia majątku spadkowego i pozostawienia własności w rękach prywatnych. Oprócz tego ma za zadanie wzmacnianie poczucia solidarności rodzinnej. Prawo spadkowe w rozumieniu funkcji społeczno-gospodarczej zaspokaja potrzeby bliskich zmarłego pozostawiającego majątek.

Biorąc pod uwagę obecne czynniki wpływające na kształt prawa spadkowego, zmianę systemu gospodarczego na wolnorynkowy, a także dominację interesu

⁷⁹ A. Kawałko, J.S. Piątowski, H. Witczak, [w:] *System...*, s. 12–15.

⁸⁰ M. Pazdan, [w:] *Kodeks...*, Warszawa 2021, s. 1094 i nast.

prywatnego jednostki, wydaje się, że funkcja straciła na znaczeniu i odgrywa raczej rolę pomocniczą. Choć nadal pozostawienie po sobie śladów egzystencji czy wzmacnianie poczucia solidarności rodziny jest samo w sobie wartością nadrzędną, to jednak uległo ograniczeniom w sensie ilościowym.

W systemie gospodarki wolnorynkowej z szeroko chronioną własnością prywatną, gromadzeniem majątków, popularnością kredytów konsumenckich, zaciąganiem większej ilości zobowiązań pieniężnych, coraz częściej mamy do czynienia z odrzuceniem spadku, co potwierdza, że zgromadzony majątek spadkowy przekracza niekiedy pasywa spadku. Z tego względu nie przypadnie on osobom najbliższym zmarłego albo zostanie przeznaczony na spłatę długów spadkowych. Potwierdza to również fakt, że na gruncie poprzednio obowiązującego ustroju praca stanowiła najważniejsze źródło własności, usprawiedliwiała ją. Stanowiła element podstawy ideowej⁸¹.

Ponadto w dobie kryzysu rodziny, gdzie formalny związek kobiety i mężczyzny wiodących wspólne życie wraz z dziećmi staje się coraz częściej jedną z wielu form życia, nie zawsze istnieje potrzeba zachowania pamięci o swojej działalności wśród osób połączonych więzami prawnymi.

8. Reformy prawa spadkowego

Analizując znaczenie prawa spadkowego, warto zwrócić uwagę na dwie szczególne nowelizacje Kodeksu cywilnego, to jest z 2015⁸² oraz z 2023 roku⁸³. Pierwsza z nich, która weszła w życie 18 października 2015 roku, zamieniła fikcję prawną przyjęcia spadku wprost w przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza, ograniczając tym samym odpowiedzialność spadkobiercy za długi spadkowe. Z kolei zmiany prawa spadkowego, które weszły w życie 15 listopada 2023 roku, dotyczyły między innymi ograniczenia kręgu spadkobierców ustawowych.

⁸¹ W. Pańko, *O prawie własności i jego współczesnych funkcjach*, opr. T. Kurowska, Katowice 2016, s. 205.

⁸² Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 1311).

⁸³ Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023, poz. 1615).

W czasach uchwalania Kodeksu cywilnego argumentem za wprowadzeniem prostego przyjęcia spadku w sytuacji braku złożonego w terminie oświadczenia spadkowego była ochrona interesu publicznego państwa socjalistycznego. Ograniczona odpowiedzialność spadkowa skutkowałaby naruszeniem tego interesu.

Nowelizacja z 2015 roku miała polepszyć sytuację prawną spadkobierców, skupić się na interesie jednostki. W moim przekonaniu nie przyniosła oczekiwanych rezultatów.

Przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza nie rozwiązuje wszystkich problemów, bowiem dobrodziejstwo inwentarza przewiduje jedynie ograniczenie odpowiedzialności do wartości spadku, a nie konkretnych przedmiotów należących wcześniej do zmarłego. Po złożeniu oświadczenia o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza odziedziczony majątek stanie się składnikiem dotychczasowego majątku osobistego spadkobiercy. W praktyce będzie on ponosił odpowiedzialność z całego majątku osobistego, a nie z samego majątku spadkowego. Jak słusznie stwierdził Grzegorz Gorczyński, problematyka odpowiedzialności za długi spadkowe, zwłaszcza odpowiedzialności ograniczonej (w przypadku przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza) uchodzi za tematykę trudną. Kłopoty z odpowiedzialnością za długi spadkowe mają nie tylko osoby bez prawniczego przygotowania, ale i profesjonalni pełnomocnicy. Dotyczy to zarówno płaszczyzny tworzenia prawa, jak i jego stosowania⁸⁴.

Ponadto w postanowieniu sądu o stwierdzeniu nabycia spadku nie ma wzmianki o nabyciu przez spadkobiercę spadku z dobrodziejstwem inwentarza. W konsekwencji spadkobierca musi we właściwych momentach powołać się na tak złożone oświadczenie. W związku z powyższym każdy spadkobierca przed działem spadku może ponieść odpowiedzialność większą, niż wyniesie korzyść, jaką otrzyma ze spadku.

Analizując z kolei korzyści wynikające ze złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku zamiast przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza, można stwierdzić,

⁸⁴ G. Gorczyński, *O ograniczonej odpowiedzialności spadkobierców, czyli skoro miało być tak dobrze, dlaczego tak jest źle?*, [w:] *Egzekucja z majątku spadkowego. Ograniczona i nieograniczona odpowiedzialność za długi spadkowe*, red. M. Załucki, Warszawa 2016, s. 138 i nast.

że nowelizacja prawa spadkowego z 2015 roku, choć niewątpliwie poprawiła sytuację spadkobierców⁸⁵, nie zabezpieczyła w wystarczającym stopniu ich interesów.

Powyższe kwestie to tylko wybrane problemy związane z ograniczoną odpowiedzialnością za długi spadkowe. Inne będą widoczne zwłaszcza na etapie postępowania egzekucyjnego. Wspomniana już nowelizacja z 2023 roku potwierdza szeroko rozumiany kryzys rodziny, rozluźnienie więzi. Wąski krąg spadkobierców ustawowych w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej miał na celu szybsze przejęcie przez państwo własności prywatnej. Obecnie ograniczenie kręgu podmiotów uprawnionych do dziedziczenia ustawowego ma związek z dekonstrukcją rodziny tradycyjnej. Ponadto coraz częściej więź emocjonalna dotyczy relacji nieformalnych, istniejących poza grupą osób powiązanych ze sobą małżeństwem czy pokrewieństwem.

9. Podsumowanie

Konkludując, wskazać należy, że w czasach uchwalania Kodeksu cywilnego prawo spadkowe nie było szczególnie istotne. Zdecydowanie się to zmieniło, a wiele regulacji prawnych (z wyjątkiem konstytucyjnych) pozostało bez nowelizacji. Pomimo reform IV Księgi Kodeksu cywilnego nie wszystkie potrzeby związane z ochroną interesów jednostki zostały zrealizowane. Na etapie prac nad projektem nowelizacji prawa spadkowego, która weszła w życie w 2015 r., zakładano, że spadkobiercy będą częściej niż dotychczas powoływali się na ograniczoną odpowiedzialność za długi spadkowe do wartości stanu czynnego spadku. Zamiast tego osoby uprawnione do dziedziczenia składają oświadczenie o odrzuceniu spadku. Z drugiej strony nie zawsze jest to proste, gdyż w minionym stuleciu, u początku obowiązywania Kodeksu cywilnego, nie było to tak bardzo potrzebne jak obecnie. Z kolei nowelizacja z 2023 roku potwierdza istnienie czynników oddziałujących na prawo spadkowe, takich jak rozluźnienie więzi rodzinnych czy kryzysy rodziny. Rodzina tradycyjna stała się obecnie jedną z wielu form życia.

⁸⁵ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny z dnia 29 października 2012 r., druk nr 990, s. 6–7, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=990> (dostęp: 19.06.2024).

Powyższe rozważania, zwłaszcza w kontekście istotnych wartości związanych z prawem spadkowym, prowadzą do wniosku, że system wartości związanych z ochroną rodziny nie uległ znacznym przeobrażeniom, zmienił się tylko sposób pojmowania tych wartości. Pokazuje to, że nie jest potrzebna wielka nowelizacja prawa spadkowego, tylko zmiana sposobu wykładni czy interpretacji niektórych zasad prawa spadkowego. Widoczne jest to w szczególności przy ochronie osób bliskich spadkodawcy. Powinniśmy interpretować je jako „osoby bliskie” związane ze spadkodawcą nie tylko więzami prawnymi. Niewłaściwe jest odwoływanie się tylko do członków najbliższej rodziny. Prawo spadkowe nie polega tylko na dziedziczeniu ustawowym.

Funkcja ochrony własności, choć była wskazywana od lat w piśmiennictwie, zyskała na znaczeniu po wprowadzeniu gospodarki wolnorynkowej. Wcześniej chodziło o szybsze przejęcie majątku przez państwo. Teraz jest wręcz odwrotnie. Oczywiście ochrona własności nie zakazuje spadkobiercy podjęcia decyzji o odrzuceniu spadku. W tym sensie ochrona własności to brak spadków bezdziedzicznych.

Ochrona interesów osób powiązanych ze spadkodawcą więzami o charakterze emocjonalnym powinna być określana jako funkcja ochrony osób bliskich spadkodawcy, a nie ochrona rodziny. Nie muszą być to bowiem relacje o charakterze prawnym. Osobę bliską należy interpretować szeroko, a nie jedynie na podstawie formalnoprawnych stosunków rodzinnych. Potwierdza to powołanie do spadku na podstawie dziedziczenia testamentowego.

Realizacja funkcji alimentacyjnej w polskim prawie spadkowym przejawia się w instytucji zachowku. Oprócz tego funkcja alimentacyjna zyskała ze względu na ochronę osób starszych (czyli dziadków spadkodawcy) na podstawie art. 938 i 966 Kodeksu cywilnego. Uprawnienia te odgrywają kluczową rolę nawet po rozszerzeniu kręgu osób uprawnionych do dziedziczenia ustawowego.

Funkcja społeczno-gospodarcza prawa spadkowego miała większe znaczenie, gdy praca stanowiła element podstawy ideowej. W dobie gospodarki wolnorynkowej, rozluźnienia stosunków rodzinnych (w rozumieniu rodziny tradycyjnej) nie zawsze istnieje potrzeba zachowania pamięci o swojej egzystencji. W związku z tym ma ona charakter funkcji pomocniczej.

Bibliografia

Akty prawne i ich pochodne

- Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. (Dz.U. 1952 nr 33, poz. 232).
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 2009 nr 114, poz. 946).
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r.
w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń,
przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia
oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (t.j. Dz.U. UE.
L 2019 nr 243, poz. 9).
Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2023 r., poz. 2809).
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2023 r., poz. 1933).
Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń
Społecznych (t.j. Dz.U. 2024, poz. 858).
Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks
postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 1311).
Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych
ustaw (Dz.U. 2023, poz. 1615).
Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 1975, c. 63, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1975/63>.
Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny z dnia
29 października 2012 r., druk nr 990, s. 6–7, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=990>.

Orzecznictwo

- Wyrok TK z dnia 12 stycznia 1999 r., P 2/98, OTK 1999 nr 1, poz. 2.
Wyrok TK z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, Lex nr 46004.
Wyrok TK z dnia 25 listopada 2003 r., K 37/02, Legalis nr 60764.
Wyrok TK z dnia 4 września 2007 r., P 19/07, Legalis nr 85842.
Wyrok SN z dnia 30 października 2003 r., IV CK 158/02, Lex nr 106579.
Uchwała SN z dnia 23 października 2019 r., III CZP 23/19, Lex nr 2729948.
Wyrok SA w Białymstoku z dnia 7 kwietnia 2017 r., I ACa 9311/16, Lex nr 2302104.
Wyrok SA w Gdańsku z dnia 7 listopada 2019 r., V ACa 229/19, Lex nr 2923427.

Opracowania

- Bednarek Małgorzata, *Koncepcja własności w dobie transformacji ustrojowej w Polsce*,
„Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1993, nr 4.

- Biernat Jakub, *Prawo do zachowku*, Lex/el. 2023.
- Biernat Jakub, *Ochrona osób bliskich spadkodawcy w prawie spadkowym*, Toruń 2002.
- Błaszczak Cezary, *Autorskie prawa majątkowe a konstytucyjna ochrona własności*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 2.
- Bogucka Iwona, *Funkcje prawa. Analiza pojęcia*, Kraków 2000.
- Borysiak Witold, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013.
- Borysiak Witold, *Dziedziczenie ustawowe w świetle nowelizacji Kodeksu cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 2.
- Borysiak Witold, *Ochrona członków rodziny spadkodawcy na tle historycznoprawnym oraz prawnoporównawczym*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 2008, nr 2.
- Bożyk Sławomir (red.), *Prawo, parlament i egzekutywa we współczesnych systemach rządów. Księga poświęcona pamięci Profesora Jerzego Stembrowicza*, Białystok 2009.
- Burtymowicz Magdalena, Kroczyński Piotr, *Prawne i ekonomiczne aspekty migracji*, Kraków 2016.
- Croucher Rosalind, *How Free is Free? Testamentary Freedom and the Battle between ‘Family’ and ‘Property’*, „Australian Journal of Legal Philosophy” 2012, nr 37.
- Czerwińska Hanna, *Gmina jako spadkobierca ustawowy*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2015, t. XXXIV.
- Deigh John, *Emotions, values, and the law*, Oxford 2008.
- Doliwa Adam, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012.
- Drapalska-Grochowiec Marlena, *Rekonstrukcja kategorii bliskości w polskim systemie prawnym*, Katowice 2023.
- Dyoniak Andrzej, *Ochrona rodziny w razie śmierci jednego z małżonków*, Warszawa–Poznań 1990.
- Filipiak Teresa, Majek Jan, Nazar Mirosław, Niezbecka Elżbieta (red.), *Zarys Prawa cywilnego*, Lublin 2003.
- Fras Mariusz, Habdas Magdalena (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI, *Spadki (art. 922–1087)*, Warszawa 2019.
- Garlicki Leszek, Zubik Marek (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, Warszawa 2016.
- Garlicki Leszek, Zubik Marek (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, Warszawa 2016.
- Gniewek Edward, Machnikowski Piotr (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Grzybowska Izabela, *Prawo do dziedziczenia w państwach socjalistycznych – część I (ujęcie historyczno-prawne)*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 2011, nr 2.
- Gutowski Maciej (red.), *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz do art. 627–1088*, Warszawa 2022.
- Gwiazdomorski Jan, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959.
- Haberko Joanna, *Pojęcie osoby bliskiej w prawie cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 3.
- Haberko Joanna, *Dziadkowie – wnuki. Osobista więź prawnorodzinna i relacja prawno spadkowa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, z. 3.

- Halban Leon, *Własność podstawą wolności*, Lwów 1939.
- Jarosz-Żukowska Sylwia, *Konstytucyjna zasada ochrony własności*, Kraków 2003.
- Kaczmarczyk-Kłak Katarzyna, *Zasada ochrony własności w Konstytucji RP – dawniej i współcześnie*, „Nieruchomości” 2023, nr 3.
- Kędzia Zdzisław, *Burżuazyjna koncepcja praw człowieka*, Wrocław 1980.
- Kordasiewicz Bogudar (red.), *System prawa prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2015.
- Kozłowski Kozłowski, *Prawo dziedziczenia w świetle postanowień Konstytucji RP – zarys instytucji*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017, z. 4.
- Kruk Maria (red.), *Jaka konstytucja?*, Warszawa 1994.
- Księżak Paweł, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017.
- Księżak Paweł, *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012.
- Longchamps de Berier Franciszek, *Nadużycie prawa w rzymskim prawie prywatnym*, Wrocław 2008.
- Łętowska Ewa, *Własność i jej ochrona jako wzorzec kontroli konstytucyjności. Wybrane problemy*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2009, z. 4.
- Łukasiewicz Jakub, Ramus Iwona (red.), *Prawo alimentacyjne. Zagadnienia materialne*, t. II, Toruń 2015.
- Łukasiewicz Jakub, Załucki Mariusz (red.), *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, Toruń 2018.
- Mańko Rafał, *Relikty w kulturze prawnej. Uwagi metodologiczne na tle pozostałości epoki socjalizmu realnego w polskim prawie prywatnym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis Przegląd Prawa i Administracji” 2015.
- Mańko Rafał, *Transformacja ustrojowa a ciągłość instytucji prawnych – uwagi teoretyczne*, „Zeszyty Prawnicze” 2016, z. 16.
- Mańko Rafał, *Wybrane relikty prawne epoki realnego socjalizmu w polskim prawie cywilnym – analiza zmiany funkcji społecznej instytucji prawnych w następstwie transformacji ustrojowej*, „Studia Iuridica” 2016, vol. 66.
- Michałowska Kinga, *Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2017.
- Moszyńska Anna, *Geneza prawa spadkowego w polskim kodeksie cywilnym z 1964 r.*, Toruń 2019.
- Nazaruk Piotr (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, Lex/el. 2024.
- Nowak Olga, O. Nowak, *Zachowek, rezerwa i roszczenia alimentacyjne – jak instytucje prawne służą ochronie rodziny w perspektywie prawnoporównawczej*, [w:] *Zeszyt Naukowy Koła Cywilistów*, red. Mateusz Nitkowski, Mateusz Szczepaniak, Katarzyna Wojdyło, Wrocław 2015.
- Ogiegło Leszek, Popiołek Wojciech, Szpunar Majciej (red.), *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005.
- Osajda Konrad (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2024.

- Pańko Walerian, *O prawie własności i jego współczesnych funkcjach*, opr. Teresa Kurowska, Katowice 2016.
- Partyk Aleksandra, *Brytyjskie systemy ochrony osób bliskich spadkodawcy a prawo polskie. Studium prawnoporównawcze*, Kraków 2020.
- Pecyna Marlena, Pisuliński Jerzy, Podrecka Małgorzata (red.), *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Edwardowi Drozdowi*, Warszawa 2013.
- Piątowski Józef Stanisław, Kordasiewicz Bogudar, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2011.
- Pietrzykowski Krzysztof (red.), *Kodeks cywilny, t. II, Komentarz. Art. 450–1088*, Warszawa 2021.
- Radwański Zbigniew, Olejniczak Adam, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2023.
- Rafałowicz Paweł, *Dziedziczenie. Perspektywa aksjologiczna*, Toruń 2022.
- Rafałowicz Paweł, *Założenia aksjologiczne rozporządzenia spadkowego Nr 650/2012*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 22.
- Renner Karl, *The Institutions of Private Law and Their Social Functions*, Londyn 1976.
- Smyczyński Tadeusz (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, t. 12, Warszawa 2011.
- Staatsrecht und Staatswissenschaften in Zeiten des Wandels. Festschrift für Ludwig Adamovich zum 60. Geburtstag*, Hsg. Bernd-Christian Funk, Wiedeń–Nowy Jork 1992.
- Stelmachowski Andrzej, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984.
- Sylwestrzak Anna, *Sytuacja prawna dziadków w świetle norm prawa spadkowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2011, t. XXVI.
- Szer Seweryn, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1955.
- Witczak Hanna, *Uprawnienia rodziców i dziadków spadkodawcy w dziedziczeniu ustawowym w nowym stanie prawnym*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 11.
- Wójcik Sylwester, *Ochrona interesów jednostki w polskim prawie spadkowym w zakresie powołania do dziedziczenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Prawnicze” 1981, nr 98.
- Wronkowska Sławomira, Ziemiński Zygmunt, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001.
- Wróblewski Jerzy, *Funkcje prawa a pewność prawa*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1974, nr 13.
- Załucki Mariusz (red.), *Egzekucja z majątku spadkowego. Ograniczona i nieograniczona odpowiedzialność za długi spadkowe*, Warszawa 2016.
- Załucki Mariusz (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Załucki Mariusz, *Przyszłość zachowku w prawie polskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2012, nr 2.
- Załucki Mariusz, *Uniform European Inheritance Law. Myth, Dream or Reality of the Future*, Kraków 2015.
- Zaradkiewicz Kamil, *Instytucjonalizacja wolności majątkowej. Koncepcja prawa podstawowego własności i jej urzeczywistnianie w prawie prywatnym*, Warszawa 2013.
- Zubik Marek (red.), *Minikommentarz dla maksiprofesor. Księga jubileuszowa profesora Leszka Garlickiego*, Warszawa 2017.

► STRESZCZENIE

Aktualne znaczenie prawa spadkowego oraz w czasach uchwalania Kodeksu cywilnego – wybrane zagadnienia

Od czasu wejścia w życie ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny minęło sporo czasu. W międzyczasie polski system gospodarczy przestał opierać się na metodzie centralnie planowanej. Na skutek zmian w społeczeństwie ze względu na przeobrażenia ustrojowe, zmiany kulturowe i społeczne czy nawet technologiczne podkreśla się, że obecne regulacje prawa cywilnego przestały odpowiadać potrzebom społeczeństwa. W ostatnich latach doktryna dostrzegła, że przepisy prawa spadkowego nie przystają do realiów gospodarki wolnorynkowej. Uchwalony w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku Kodeks cywilny miał służyć realizacji idei państwa socjalistycznego.

W artykule podjęto problematykę aktualnego znaczenia prawa spadkowego oraz w czasach uchwalania Kodeksu cywilnego. Zagadnienia dotyczą regulacji konstytucyjnych, funkcji prawa spadkowego i ich znaczenia na gruncie państwa socjalistycznego i obecnie, a także dwóch ważnych nowelizacji prawa spadkowego (z 18 października 2015 roku oraz 15 listopada 2023 roku). W tekście wskazano, że w czasach uchwalania Kodeksu cywilnego prawo spadkowe nie było szczególnie istotne. Obecnie jest wręcz odwrotnie. Rozważania, zwłaszcza w kontekście funkcji prawa spadkowego, prowadzą do wniosku, że system wartości związanych z ochroną rodziny nie uległ znacznym przeobrażeniom, tylko sposób pojmowania pewnych wartości nieco się zmienił. W związku z tym nie jest potrzebna wielka nowelizacja prawa spadkowego, tylko zmiana sposobu postrzegania niektórych zasad prawa spadkowego.

► SUMMARY

The Current Importance of the Inheritance Law and at the Time of Enactment of the Civil Code – Selected Issues

A lot of time has passed since the Act of April 23, 1964 – the Civil Code entered into force. In the meantime, the Polish economic system was no longer based on the centrally planned method. As a result of changes in society due to political transformations, cultural, social and even technological changes, it is emphasized that the current civil law regulations no longer meet the needs of the society. In recent years, the legal profession has noticed that the provisions of the inheritance law do not fit the realities of a free market economy. The Civil Code, adopted in the 1960s, was intended to implement the idea of a socialist state. The article discusses the current importance of the inheritance law and at the time of the adoption of the Civil Code.

The issues concern constitutional regulations, the functions of the inheritance law and their importance in the socialist state and currently, as well as two important amendments to the inheritance law (i.e. of October 18, 2015 and November 15, 2023). The text indicates that at the time of the adoption of the Civil Code, the inheritance law was not particularly important. Nowadays it is quite the opposite. Considerations, especially in the context of the important functions of the inheritance law, lead to the conclusion that the system of values related to family protection has not undergone significant transformations, only the way of understanding certain values has changed slightly. Therefore, there is no real need for a major amendment to the inheritance law, only a change in the method of interpreting certain principles of the inheritance law.